

Koltai Zoltán

A SZELLEMI TŐKEPOTENCIÁL ÉS A MUNKAERŐ FELKÉSZÜLTTSÉGE MINT TELEPHELYI TÉNYEZŐK MAGYARORSZÁGON

Absztrakt

A települések telephelyi sikerességét mára elsősorban belső adottságaik határozzák meg, a településhierarchiában elfoglalt pozíció, a közigazgatási szerepkör mellett meghatározó faktorrá gazdasági adottságaik, jövedelemszerzési lehetőségeik váltak. A kérdőíves kutatásunk által érintett, mintegy másfél évtizedet átfogó időszakban jelentősen átalakult a magyar gazdaság növekedését meghatározó térségek köre. Megerősödött a modern üzleti szolgáltatások, a földrajzi elhelyezkedés, megközelíthetőség, az infrastrukturális ellátottság, a történelmi-kulturális adottságok, a település környezetében elérhető humán erőforrás, az innovációt hordozó intézmények, a környezeti állapot és nem utolsósorban a helyi fejlesztéspolitika aktivitásának magyarázó ereje.

Tanulmányunk célja, hogy rétegzett kérdőíves megkeresések alapján (magyarországi vállalkozások régiók, vállalati méret és szektorok szerinti megoszlása) bemutassa a telephelyi tényezők magyarországi vállalati megítélését, jellemezze az értékelések időbeli változását. Kiemelt figyelmet fordítunk a szellemi tőkepotenciál és a munkaerő felkészültsége mint telephelyi tényezők értékelésére, azok megjelenésére a differenciált méretű települések vonatkozásában. Úgy véljük, kapott eredményeink érdemi hozzájárulást biztosíthatnak egyes konkrét települések komplex térségi tényezőknálátának megalapozásához, ami fejlesztéspolitikai aspektusból különösen sürgető feladat.

Kulcsszavak: szellemi tőke; munkaerő; vállalatok

Bevezetés

Témaválasztásomat nagyban befolyásolta, hogy Prof. Dr. Koltai Dénes szakmai életútja szoros egységet alkotott az emberi erőforrás fejlesztésével, amit tudósként, iskolateremtőként, egyetemi vezetőként és gyakorló szakemberként egyaránt kimagasló színvonalon művelt. Szerencsésnek vallhatom magamat, hogy azok közé tartozom, akik évtizedeken keresztül kapcsolódhattak színes, innovatív, energiával és empátiával teli személyiségéhez.

A gazdasági tevékenységek térbeli megjelenése gazdaságtörténeti korszakokonként nagyon változatos képet mutat. Az iparosítás előtti korokban a legfontosabb telepítési szempontok többnyire még agrárgazdasági jellegűek voltak, így a természeti erőforrások bősége, a felszíni és talajviszonyok, a víznyerés lehetőségei determinálták a gazdasági szereplők földrajzi elhelyezkedését. A XIX. századi iparosítás folyamatában legnagyobb magyarázó ereje a nyersanyaglelőhelyeknek, a tömeges szállításra alkalmas vízi utaknak és tengerpartoknak lett. A posztindusztriális társadalmakat elemezve kijelenthetjük, a gazdasági folyamatok földrajzi megkötöttsége a korábbiakhoz képest jelentősen csökkent. A

deregulációs (liberalizációs) politika felerősödése, a versenyt korlátozó technikai és fizikai akadályok részleges vagy teljes felszámolása a korábbiaknál szabadabb piacválasztást, a többtelephelyes vállalati formák elterjedését, a transznacionális vállalatok piaci térnyerését eredményezte. Napjainkra egyre nagyobb számú vállalat kapcsolódhat be a nemzetközi piaci folyamatokba, melyek gyakran vállalaton belüli telephelyek között zajlanak. Ez a megnövekedett szabadság nemcsak a kibocsátott termékek és szolgáltatások, de az ehhez szükséges termelési tényezők áramlásában is testet ölt, általánossá téve a bárhol - bármit - bárhol - bárhová jelenséget (Lengyel, 2003; Lengyel, 2010). A határok nélkülivé váló gazdasági folyamatokat tovább erősíti a technológiai fejlődés, a modern információs és kommunikációs technikák megnövekedett gazdasági szerepe, amely a távolságból eredő költségek és időigény jelentős mérséklődésével másodrendű kalkulációs szemponttá tette utóbbiakat a működési helyszín megválasztásában. A gazdaság szerkezeti átalakulása, a szolgáltatások és a tudásalapú gazdaság fokozott térnyerése, az iparvállalatok gyártási folyamatainak részekre bontása tovább bővíti a nemzetközi gazdasági folyamatokba bekapcsolódó potenciális helyszínek körét, felerősítve azok differenciált jellemzőit. Természetesen a jelzett folyamatok konfliktusokat is eredményeznek, elég csak a munkahelyek térbeli elmozdulására, a lokális piacokon megerősödő konkurenciára, a globálisan korlátos erőforrásokért folytatott versengésre gondolnunk (Nagy, 2010). A nemzetállamok szerepvesztésével a közigazgatás korábban elképzelhetetlen mértékű decentralizációja, ezzel párhuzamosan a regionális és települési autonómia fokozódása vált jellemzővé. Magyarország esetében ezt a folyamatot tovább erősítette a centralizált társadalomirányítás helyébe lépő piacgazdasági modell, amely amellett, hogy tág teret nyitott a térségi kapcsolatrendszer bővülésének, felértékelte az ország minden pontját, megnyitva annak lehetőségét, hogy a lokális potenciál országossá vagy akár nemzetközivé bővíthesse (Nemes Nagy, 1998).

A magyar települések telephelyi sikerességét mára már elsősorban belső adottságaik határozzák meg. A településhierarchiában elfoglalt pozíció, a közigazgatási szerepkör mellett (de nem helyett) meghatározó faktorrá gazdasági adottságaik, jövedelemszerzési lehetőségeik váltak. A közszolgáltatásokkal szemben megerősödött a piaci alapú tevékenységek, főként a modern üzleti szolgáltatások jelentősége, ami a tercier vállalkozások rugalmasabb telephelyválasztásán keresztül még több település számára tette lehetővé a gazdasági folyamatokba történő aktív bekapcsolódást. Az előzőekkel szoros összefüggésben felértékelődött a települések földrajzi elhelyezkedése, megközelíthetőségük, infrastrukturális ellátottságuk, történelmi-kulturális adottságaik, humán erőforrásaik képzettsége, az innovációt hordozó intézmények megléte, környezeti állapotuk és nem utolsósorban a helyi fejlesztéspolitika aktivitása (Enyedi, 1996; Rechnitzer, 1998; Lengyel & Rechnitzer, 2000). Azt is mondhatnánk, hogy a rendszerváltozással párosuló lehetőségeket azokban a térségekben tudták a legjobban kihasználni, ahol a képzett népesség gazdasági előnnyé tudta alakítani felhalmozott szellemi-kulturális és kapcsolati-információs tőkéjét. Amennyiben ezek a tényezők egy térségben viszonylag kedvező infrastrukturális adottságokkal párosultak, szinte biztos volt a kedvező folyamatok beindulása (Pénzes et al., 2018; Rechnitzer, 2019; Kőszegfalvi 2020; Lukács 2020). A privatizáción keresztül történő tőkebevonást az állami vagyon mennyiségének és minőségének földrajzilag nagyon

eltérő indulófeltételei, az örökölt gazdasági kultúra determinálta. A zöldmezős beruházások esetében a nyugati piacokhoz (és Budapesthez) való közelség, a kedvező közlekedési és kommunikációs infrastruktúra, a képzett és olcsó munkaerő megléte, nem utolsósorban a helyi és központi gazdaságpolitika támogatása bírt meghatározó befolyással. A nemzetközi tőke tömegméretű megjelenése és annak a korábbiaktól gyökeresen eltérő telephelyválasztási szempontjai szintén a települések közötti verseny fokozódását eredményezték (Barta, 2000; Hrubí, 2000). A verseny regionális dimenziója felerősödött, ami egyértelműen a regionális hovatartozás versenyképességet befolyásoló szerepének megerősödését jelzi. Mivel a gazdasági szereplők telephelyválasztása piacgazdasági törvényeket követ, egyértelműen láthatóvá váltak azok a települési differenciák, melyeket az állami tulajdonú gazdaság korábbi, nem piaci jellegű döntései még sikeresen elfedtek (Enyedi, 1993; Bakos et al., 2011). A versenyképesség továbbra is erős hierarchikus meghatározottsága okán kijelenthető, hogy közép- és nagyvárosaink vonzása részben ellensúlyozhatja kedvezőtlen földrajzi fekvésüket. Bár a kis- és közepes méretű városok sem humán-, sem intézményi adottságaikat tekintve nem rendelkeznek nagyvárosi feltételekkel, tartós gazdasági növekedést mutató régiókban egy hálózat részeként ezek is fejlesztőleg hathatnak környezetükre (Harcsa, 2015; Pirisi et al., 2016).

Kutatási módszertan

„A magyarországi települések versenyképességének vállalati megítélése” című, 2004–2005-ben lefolytatott kérdőíves kutatásunkat (Koltai, 2014) 2016–2017-ben ismételtük meg (Koltai, 2019a; Koltai, 2019b; Koltai & Filó, 2021a; Koltai & Filó, 2021b). A rétegzett mintavételre épülő kérdőíves megkeresések (magyarországi vállalkozások régiók, vállalati méret és szektorok szerinti megoszlása) eredményeként ismét ezer vállalkozó, vállalatvezető adott választ kérdéseinkre. A vállalkozások földrajzi megoszlását alapul véve, 40% feletti arányban a közép-magyarországi régióból kerültek ki a válaszadók, a többi régiót 8–12% közötti arányban képviselték a megkérdezettek. Vállalati méret szerint a mikro- és kisvállalatok 96% feletti arányban szerepeltek mintánkban. A terciér ágazat képviselői közel 80%-os előfordulással képezték le a vállalati populációt, az iparvállalatok 17,5%-os, az agrárvállalkozások 3,5%-os részarányt képviseltek. A személyes lekérdezéseknek köszönhetően a kitöltött kérdőívek szinte kivétel nélkül alkalmasak voltak a kiértékelésre. Kérdőívünkben három zárt, három nyitott és egy félig zárt, összesen hét kérdés keretében többek között az alábbiakra kerestünk választ:

- Milyen szempontokat részesítenek előnyben a magyar vállalati szféra szereplői telephelyük megválasztásakor?
- Melyek az előnyei, illetve hátrányai a különböző településtípusokon történő vállalati működésnek?

A tanulmány további részeiben részletesen megismertetésre kerülő hipotéziseink az alábbiakban foglalhatók össze:

- Első hipotézisként a korábban magasra értékelt telephelyi tényezők (regionális elérhetőség, felvevőpiaci jelleg) további elsődlegességét vártuk, a vizsgálat tárgyává tett tényezők közül a munkaerő felkészültség felértékelődik, míg a település

innovációs kultúrája, szellemi tőkepotenciálja a nagyvállalatok körében számít meghatározó szempontnak.

- Második hipotézisünk értelmében a különböző méretű településtípusokon történő vállalati működés előnyeit vizsgálva arra számítottunk, hogy a nagyvárosi előnyök elsősorban a potenciális felvevőpiac méretéhez kapcsolódnak, a települési innováció és szellemi tőke egyértelműen nagyvárosi versenyelőny. A munkaerőpiac különböző aspektusai (iskolai végzettség, potenciális létszám, munkabérek) és a szellemi tőkepotenciál jelentős differenciákat mutatnak a három eltérő településszinten (nagyváros, kisváros, község).

A telephelyi tényezők vállalati megítélése

Az első kérdés keretében arra kerestünk választ, hogy az általunk kiválasztott telephelyi tényezők mennyire fontosak a működési helyszín kijelölésekor. Az alábbi tizenkét szempont értékelésére kértük a válaszadókat, ötfokozatú skálát alkalmazva:

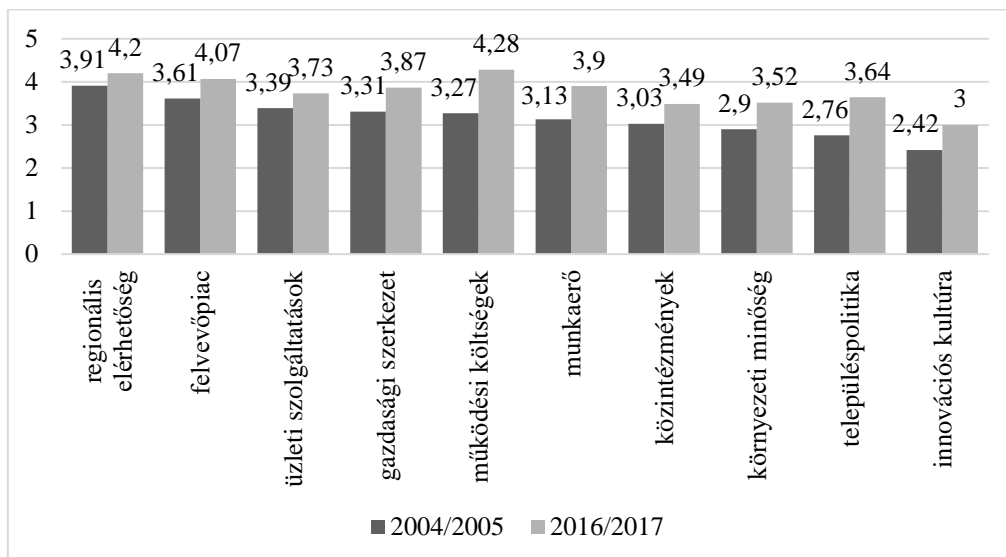
1. a település gazdasági szerkezete (ágazati szerkezet, kapcsolódó iparágak, beszállítói kapcsolatok, háttérpar fejlettsége)
2. a település innovációs kultúrája, szellemi tőkepotenciálja (kutatás-fejlesztési kapacitások, felsőfokú oktatási intézmények, kutatóintézetek léte)
3. a regionális elérhetőség, a település földrajzi fekvése (közlekedési infrastruktúra, Budapest megközelíthetősége)
4. a működéssel kapcsolatos költségek (munkabérek, adók, adókedvezmények)
5. a helyi önkormányzat aktivitása, településpolitikája (befektetés ösztönzés, városmarketing, ügyintézés, konfliktuskezelés módja)
6. a település környezeti minősége (lakóhelyi adottságok, természeti és épített környezet, szabadidős, egészségügyi és oktatási intézmények)
7. a település közintézményekkel való ellátottsága (közszolgáltatások, hivatalok működése)
8. a település üzleti szolgáltatásai (bankhálózat, ipari park, vállalkozásfejlesztési iroda működése)
9. a munkaerő felkészültsége és hatékonysága (iskolai végzettség, nyelvismeret, munkatermelékenység, munkaerő-piaci adatok)
10. a település mint felvevőpiac (piacméret, fogyasztói potenciál, vonzáskörzet jelleg)
11. a település demográfiai és társadalmi adottságai (korszerkezet, migrációs folyamatok, népsűrűség)
12. a település nemzetközi kapcsolatrendszerre (külföldi érdekeltségű vállalkozások és beruházások, testvérvárosi kapcsolatok, turizmus)

2004–2005-ös kutatásunk válaszadói első helyre a település regionális elérhetőségét, földrajzi fekvését sorolták, amit valamivel elmaradva a felvevőpiaci jelleg követett (Koltai, 2014). A következő, közepesre értékelt tényezőcsoportot ekkor az üzleti szolgáltatások, a település gazdasági szerkezete, a működési költségek, a munkaerő képzettsége és a köz-

intézményi ellátottság alkották. Sorrendben a környezeti minőség és a helyi önkormányzat településpolitikája következett, a legalacsonyabb értéket pedig a település innovációs kultúrája kapta.

Megelőző kutatásunk szempontrendszerét két új tényezővel (demográfiai és társadalmi adottságok, a település nemzetközi kapcsolatrendszere) egészítettük ki, ezzel is tovább árnyalva a válaszadási lehetőséget. Újabb kutatásunk eredményei alapján a rangsor első helyére már a működéssel kapcsolatos költségek kerültek, amit a település regionális elérhetősége és a felvevőpiaci jelleg követ (lásd 1. sz. ábra). A következő csoportot a munkaerő felkészültsége és hatékonysága vezeti, megelőzve a település gazdasági szerkezetét, az üzleti szolgáltatásokat, a helyi önkormányzat településpolitikáját, a környezeti minőséget és a közintézményi ellátottságot. Továbbra is az alacsonyabbra értékelt tényezők körében szerepel az innovációs kultúra, ahogy szintén a lista végén találjuk mindkét új szempontunkat, a demográfiai-társadalmi adottságokat és a település nemzetközi kapcsolatrendszerét.

1. ábra: A telephelyi tényezők fontossági sorrendje a magyar vállalatok megkérdezése alapján, 2004/2005-2016/2017 (N=1000)

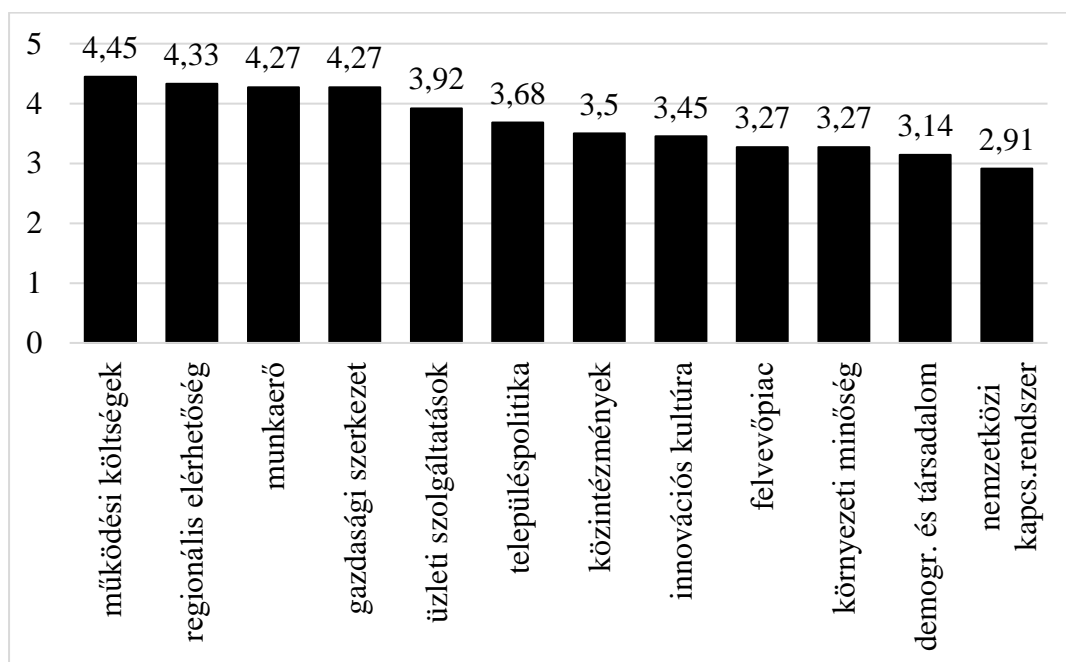

Forrás: Koltai & Filó, 2021b, p.88.

Korábbi tényezőink kivétel nélkül magasabb pontértéket kaptak. Közülük az átlagosnál nagyobb mértékben nőtt a helyi önkormányzat településpolitikájának, a működési költségeknek, a munkaerő felkészültségének, a település innovációs kultúrájának és a környezeti minőségnek a magyarázó ereje. Kijelenthető, hogy a magyar vállalkozások egyrészt költségérzékenyebbé váltak a vizsgált bő tíz évben, másrészt fontosabbá vált számukra a felkészült és hatékony munkaerő megléte vagy éppen annak hiánya. Ha figyelembe vesszük a munkaképes korú népesség (15–64 évesek) létszámának országos csökkenését, mely alól egyedül Közép-Magyarország jelentett kivételt a vizsgált másfél évtized viszonylatában, bátran kijelenthető, hogy a kvalifikált munkaerő megszerzése egyre komolyabb kihívások elé állítja a magyar vállalkozásokat (Lengyel & Varga, 2018). Rechnitzer (2019) a megyei jogú városok fejlesztési stratégiáit elemezve szintén kiemeli az innováció és a szellemi erőforrások elmúlt években tapasztalt felértékelődését.

A mikrovállalkozások válaszai, mintánkban szereplő magas arányuk miatt, teljesen egybeestek a reprezentatív minta válaszaival, ahogy a kisvállalatok (10-49 fő) esetében sem tapasztaltunk számottevő különbséget. Ezzel szemben a középvállalatok (50-249 fő) és főleg a nagyvállalatok (250 fő felett) válaszai már lényeges különbségeket mutatnak. A középvállalatoknál a munkaerő felkészültsége kapta a legmagasabb értéket, amit szintén jelentősen felértékelve a működéssel kapcsolatos költségek, a regionális elérhetőség és a település gazdasági szerkezete követ. Lényegesebb szemponttá vált középvállalati szinten az innovációs kultúra, ellenben jóval hátrébb került a település felvevőpiaci jellege. A nagyvállalati válaszok alapján a még magasabbra értékelt működési költségeket a regionális elérhetőség és a munkaerő felkészültsége követi, ahogy esetükben szintén fontosabbá vált a gazdasági szerkezet és az innovációs potenciál jelentősége (lásd 2. sz. ábra). Várakozásainknak megfelelően ekkor a települések felvevőpiaci jellege és környezetük minősége veszít fontosságából, ami továbbra is jól jelzi, hogy a nagyvállalatok elsősorban nem a helyi piacra termelnek és esetükben a működési helyszín sokkal kevésbé lakóhelyi, mint inkább telephelyi szempontokat kell, hogy kiszolgáljon.

2. ábra: A telephelyi tényezők fontossági sorrendje a magyar nagyvállalatok megkérdezése alapján, 2016–2017 (N=1000)

Forrás: Koltai & Filó, 2021b, p.91.

Első hipotézisünk teljesülése kizárólag azért mondható részlegesnek, mivel a működéssel kapcsolatos költségek nem várt módon kerültek a rangsor élére. A helyben elérhető munkaerő felkészültsége csakugyan felértékelődött, a vállalati méret növekedésével párhuzamosan egyre meghatározóbb telephelyi tényezőnek számít, ami a település innovációs kultúrája, szellemi tőkepotenciálja tényezőről is elmondható.

A magyarországi települések telephelyi vonzerejének megítélése

A településfejlesztési elképzelések számára hasznos információval szolgálhat kutatásunk azon része, amikor arról kérdeztük a vállalatokat, milyen mögöttes okok miatt tartanak sikeres telephelynek egy adott települést. Részletes elemzésre az 5%-os említési küszöböt meghaladó 12 település esetében vállalkoztunk.

Amennyiben valamennyi telephelyi tényező esetében összehasonlítjuk az említett településeket, jól megmutatkoznak bizonyos pozitív (és persze negatív) irányú elmozdulások a rangsorokban, kirajzolva ezzel az egyes települések karakteres jegyeit, illetve meglévő hiányosságait. (Hangsúlyozni szeretnénk, hogy az átlag a legsikeresebbnek gondolt 12 település adataiból áll elő, így az semmiképpen sem értelmezhető valamennyi magyarországi településre.) Az átlag feletti érték ebben az értelemben arra hívja fel a figyelmet, hogy az adott telephelyi tényező a többi városhoz képest karakteresebben jelenik meg a település sikerességének magyarázatai között. Úgy véljük, minél több telephelyi tényező kapcsán tud egy adott település átlagot meghaladó értékű, markáns jellemvonást felmutatni, annál megalapozottabbnak számít versenyképessége.

A település gazdasági szerkezete alapján Győr, Székesfehérvár, Kecskemét és Budaörs emelkednek ki. Az innovációs kultúra, szellemi tőkepotenciál szerint Győr, Szeged és Pécs értéke haladja meg az átlagot, míg a regionális elérhetőség, a település földrajzi fekvése tekintetében Győr, Székesfehérvár, Kecskemét, Sopron és Budaörs értékei kiemelkedők. A működéssel kapcsolatos költségek alapján nyolc város is pozitív irányban tűnik ki (Debrecen, Székesfehérvár, Szeged, Kecskemét, Szombathely, Nyíregyháza, Miskolc és Budaörs).

A helyi önkormányzat aktivitása, a településpolitika tekintetében Győr, Debrecen és Budaörs az átlagot meghaladó pozitív példa. A település környezeti minőségét tekintve Győr, Pécs, Sopron és Veszprém rendelkezik a legkedvezőbb értékekkel. A közintézményi ellátottság alapján az átlagot jelentősen meghaladó értékkel jellemezhető Debrecen, Szeged, Pécs, Nyíregyháza és Veszprém, míg a helyben elérhető üzleti szolgáltatások tükrében az élmezőny tagjának Győr, Székesfehérvár, Sopron, Veszprém és Budaörs számít.

A munkaerő felkészültsége és hatékonysága alapján kiemelkedik Győr, Székesfehérvár, Kecskemét, Szombathely és Veszprém értéke. A település mint felvevőpiac tekintetében az átlagot jóval meghaladó értékkel bír Győr, Sopron és Budaörs. A demográfiai és társadalmi adottságokat illetően Győr, Szeged, Sopron, Szombathely, Veszprém és Budaörs értéke átlag feletti. Végül, a nemzetközi kapcsolatrendszer alapján Győr és Sopron mutat kiemelkedő értéket.

A különböző méretű településtípusok vállalati aspektusból vizsgált jellemzői

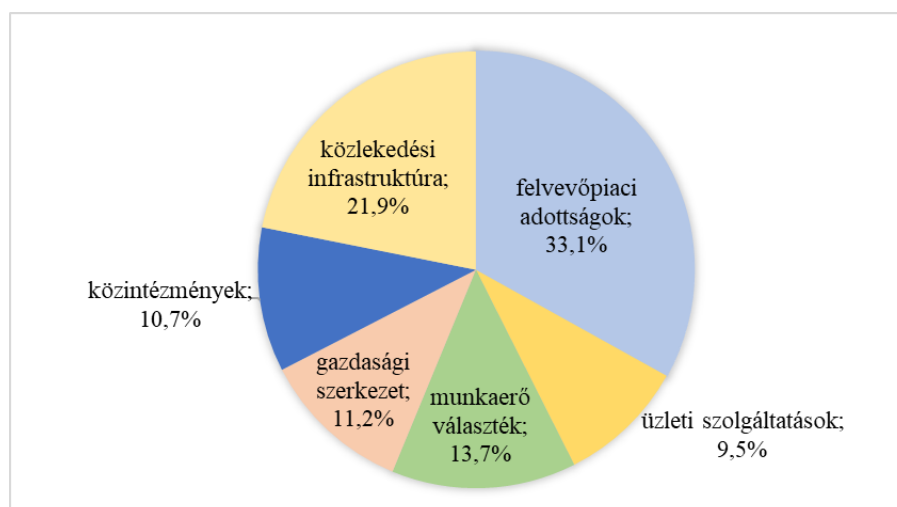
Kutatási eredményeink egyértelművé tették, hogy a vállalatok magyarországi léptékben nagyvárosnak számító településeket preferálnak telephelyválasztásuk során. Ezt erő-

sította meg az a versenyképességi rangsor, melynek első 12 tagjából 8 város lakosság-száma eléri, vagy legalábbis megközelíti a 100.000 főt, 3 város (Szombathely, Sopron, Veszprém) a 60-80 ezer fős kategóriában található és egyedül Budaörs sorolható az ennél kisebb lélekszámú középvárosok csoportjába. (Nagyvárosnak a 100.000 főt meghaladó lakónépességű városokat, kisvárosnak a 20.000 fő alatti városrangú településeket tekintjük Kovács, 2010 alapján)

Ettől függetlenül kíváncsiak voltunk arra, hogy a megkérdezett vállalkozók hogyan gondolkodnak a különböző méretű településtípusokról, azoknak milyen telephelyi előnyeiket és hátrányait azonosítják. Kérdésünk megválaszolásához a kutatásunk során végig alkalmazott telephelyi tényezőket használtuk fel. (Kapcsolódó kutatási eredményekről ad számot Molnár, 2008, valamint Szépvölgyi, 2009.)

Hipotézisünknek megfelelően, a nagyvárosok legfőbb vállalati előnye csakugyan kedvező felvevőpiaci adottságuk, az itt jelentkező magas fogyasztói potenciál lett, amit a válaszadók 33,1%-a nevesített (lásd 3. sz. ábra). Ezt előnyös közlekedési infrastruktúrájuk említése követi (21,9%), melyhez elsősorban a könnyű megközelíthetőséget és a megfelelően kiépített tömegközlekedést társították a megkérdezett vállalkozások. A leggyakoribb magyarázatok sorában találjuk a képzett munkaerő széleskörű választékát (13,7%) és az előnyös beszerzési lehetőségeket, valamint a jól működő alvállalkozói kapcsolatrendszert biztosító (részben nemzetközi) gazdasági szerkezetet (11,2%) is. Emellett a hatékony, egyben rugalmas ügyintézését biztosító közintézmények (10,7%), a sokszínű és fejlett üzleti szolgáltatások (9,5%) szintén nagyvárosi előnynek minősülnek. Kozma (1998) 10 vállalati telepítőtényezőt elemző kutatásában szintén a fogyasztópiacot, a minőségi munkaerő meglétét, a szolgáltatásokkal összefüggő életminőséget és a tudományos, felsőoktatási intézmények jelenlétét nevesíti nagyvárosi előnyként. Döbrönte (2018) is a nagyvárosok melletti fő érvként nevesíti a magasan képzett munkaerőt és a megfelelően kiépített infrastruktúrát, Nagy & Nagy (2008) pedig a nagyvárosok fogyasztásiközpont szerepét hangsúlyozza.

3. ábra: A nagyvárosi előnyök megoszlása, 2016-2017 (N=1000)

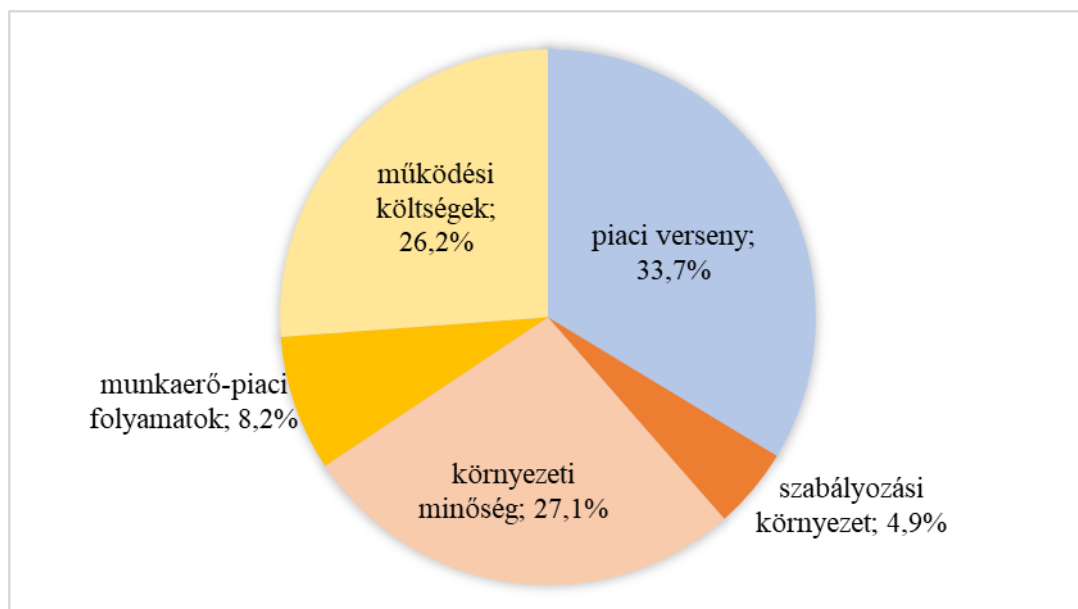

Forrás: Koltai, 2019b, p.23.

A nagyvárosi hátrányok listájának élén az erőteljes piaci verseny, továbbá az ennek eredményeként a változó fogyasztói igényeknek való fokozott megfelelési kényszer és a nyomott árak szerepelnek (33,7%). A válaszok több mint negyedében fordul elő a magas működési költségek említése (26,2%), de szintén gyakori kritika a nagyvárosok kedvezőtlen környezeti minősége (27,1%). Utóbbi magyarázatoként egyaránt megtaláljuk a rossz közbiztonságot, a zsúfolt, szennyezett életteret, a távolságból eredő fokozott idővesztést és a bizalmatlan, közömbös emberi kapcsolatokat. (Szirmai & Váradi (2009) feltárta, hogy a társadalmi konfliktusok alapvetően a nagyvárosokhoz kötődnek, legyen annak forrása akár generációs, etnikai vagy anyagi eredetű). A vállalatok közel tizede (8,2%) jelzi problémának a munkaerő-piac magas béreire és erőteljes fluktuációra visszavezethető negatív folyamatait (lásd 4. sz. ábra). A személytelen ügyintézés és a túlbürokratizált szabályozási környezetet valamivel kevesebben (4,9%) említik. Bár a felvevőpiac, a munkaerőpiac és a közintézményi működés nagyvárosi megítélése kettős, ezek mind az előnyök, mind a hátrányok között felbukkannak, összességében inkább a velük kapcsolatos pozitív vélemények dominálnak.

A községek kapcsán szintén beigazolódott hipotézisünk. A válaszadók több mint harmada (35,8%) a kiszámítható, személyes kapcsolatokon alapuló felvevőpiacot emeli ki előnyként, de szintén sokan említik a kedvező működési költségeket (27%), ide sorolva az előnyös adózási feltételeket, az alacsony ingatlanárakat és bérleti díjakat. A minőségi, élhető lakókörnyezet (20,5%) és az alacsonyabb bérekkel, lojális dolgozókkal jellemezhető munkaerő-piac (10,7%) szintén gyakran előfordul magyarázatok. Végül a helyi önkormányzat vállalkozásbarát településpolitikáját, a személyre szóló ügyintézés a vállalatok 6%-a említi.

4. ábra: A nagyvárosi hátrányok megoszlása, 2016-2017 (N=1000)

Forrás: Koltai, 2019b, p.24

A legtöbb kritika a felvevőpiac szűk mérete, a gyenge vásárlóerő kapcsán éri a községeket. A válaszok harmadában (34%) találkozunk ezzel. A sorrendben következő leggyakoribb hiányosság a fejletlen, hiányos közlekedési infrastruktúra (23,1%), valamint a szakemberhiány és az alulképzettség, amely mögött kedvezőtlen demográfiai folyamatok is meghúzódnak (20,6%). Az alacsony színvonalú, gyakran hiányos üzleti szolgáltatásokat a vállalatok 15%-a nevesíti, a körülményes ügyintézési lehetőségeket és korlátozottan elérhető közintézményeket valamivel kevesebben (7,3%) említik a problémák között.

A nagyvárosoknál jelzett kettősség a felvevőpiac, a munkaerőpiac és közintézmények kapcsán ekkor is megismétlődik. Kiszámítható, ugyanakkor szűk felvevőpiac, olcsóbb, de többnyire szakképzetlen munkaerőpiac, személyre szabott, mégis hiányos ügyintézési lehetőségek jellemzik a községeket. Lényegi különbség azonban, hogy ezen a településszinten mindhárom tényezőnél inkább a negatív vélemények vannak túlsúlyban.

A kisvárosok jellemzésekor csakugyan megismétlődik több községi versenyelőny, igaz bizonyos hangsúlyeltolódások mellett történik mindez. A vásárlók személyes ismeretére építő, kevesebb versenytársat feltételező, éppen ezért átláthatóbb felvevőpiac még inkább dominál (41,6%), amit a kedvező működési költségek (17,5%) és a közvetlen, mégis színvonalas ügyintézési lehetőségek (13%) követnek. A minőségi lakókörnyezet (10,8%) és a megfelelő bérekkel, lojális munkavállalókkal jellemezhető munkaerőpiac (9,6%) valamivel ritkábban szerepel a válaszok között, ellenben a közlekedési infrastruktúra (7,4%) kisvárosi előnyként való említése már egyértelműen nagyvárosokra emlékeztető jellemvonás. (Kozma (1998) korábban már hivatkozott kutatásában a megyeszékhelyen kívüli települések legfőbb előnyei közé az önkormányzatok vállalkozásbarát jellegét, a kedvező telekárakat, a munkaerő árát, valamint a környezet állapotát sorolta.)

A korlátozott vásárlóerő és a piacra lépés nehézségei (42,5%) kiemelkednek a kisvárosi hátrányok sorából. Az üzleti szolgáltatások terén megmutatkozó hiányosságok, azok magas árfekvése (17,3%) gyakran korlátozott közintézményi ellátottsággal (7,5%) is párosul a válaszadók szerint. A fejletlen közlekedési infrastruktúra (15,1%), valamint a szakemberhiánnyal küzdő munkaerőpiac (11,8%) valamivel kevésbé meghatározó probléma, mint a községek esetében, viszont „belterjességgént” egy olyan kisvárosi hátrányt is definiálnak a vállalkozások (5,7%), ami egyaránt kapcsolatba hozható a túlzott ismertséggel, a zárt közösségi léttel, a hazai és főleg nemzetközi kapcsolati tőke hiányával.

Második hipotézisünk teljesülése összességében azért részleges, mert amennyiben településmérettől függetlenül számba vesszük a leggyakrabban említett tényezőket, joggal hiányolhatjuk az innovációs kultúrát, ami újfent megerősíti korábbi eredményeinket (1. ábra), a vállalkozások számára ez csakugyan kevésbé meghatározó, alacsonyabbra értékelt telephelyi tényezőnek számít.

Következtetések

Az elemzés tárgyává tett telephelyi tényezők közül az átlagosnál nagyobb mértékben nőtt a munkaerő felkészültségének és a település innovációs kultúrájának magyarázó ereje a vizsgált, bő egy évtizedes időszakban. Amellett, hogy a magyar vállalkozások költségérzékenyebbé váltak, egyidejűleg fontosabbá vált számukra a felkészült munkaerő megléte, ami egyértelműen visszavezethető a munkaképes korúak számbeli csökkenésére

és a szűkülő kvalifikált munkakínálatra. Közép- és nagyvállalati körben valamivel meghatározóbb az innovációs kultúra magyarázó ereje, még fontosabbak a működési költségek és a minőségi munkaerő megléte.

Kutatási eredményeink egyértelművé tették, hogy a magyarországi vállalatok nagyvárosnak számító településeket preferálnak telephelyválasztásuk során, melyek legfőbb előnyei (kedvező felvevőpiaci adottságok, előnyös közlekedési infrastruktúra, széleskörű munkaerő választék, előnyös gazdasági szerkezet, megfelelő ügyintézését biztosító közintézmények megléte, sokszínű, fejlett üzleti szolgáltatások biztosítása) meghaladják a velük kapcsolatos kritikákat (erőteljes piaci verseny, magas működési költségek, kedvezőtlen környezeti minőség, magasabb bérek és erőteljes fluktuáció, túlbürokratizált szabályozási környezet). Amellett, hogy az aktuális telephelyválasztási döntésekben a helyben elérhető munkaerő felkészültsége és hatékonysága már egyértelmű prioritás, a települések innovációs kultúrája, szellemi tőkepotenciáljuk egyelőre még kevésbé számít meghatározónak, az mindössze másodlagos fontosságú telephelyi szempont.

Az elmúlt években tapasztalt drasztikus költségnövekedés a vállalati működés szinte minden szegmensét érintette. Az energiahordozók és nyersanyagok áremelkedése, a szállítási és bérköltségek megugrása nyomán az elemzés tárgyává tett telephelyi tényezők közül egyrészt a működési költségek, a világjárvány hatásaként pedig a korábban hátrébb sorolt környezeti minőség felértékelődését prognosztizáljuk. Bár véleményünk szerint a nagyvárosok a telephelyválasztás során továbbra is előnyt élveznek, valamelyest felzárkóznak hozzájuk az alacsonyabb lélekszámú települések. Ezekre a hipotézisekre folyamatban lévő kutatásunk fog adekvát válaszokkal szolgálni.

Irodalomjegyzék

- Bakos, N., Hidas, Zs., & Kezán, A. (2011). Területi különbségek Magyarországon. A főbb társadalmi és gazdasági folyamatok az ezredforduló után. *Területi Statisztika* (51)4, 335-357. https://www.ksh.hu/statszemle_archive/terstat/2011/2011_04/ts2011_04_01.pdf
- Barta, Gy. (2000). A külföldi működő tőke szerepe a magyar ipar duális struktúrájának és regionális differenciálódásának kialakulásában. In Horváth, Gy. & Rechnitzer, J. (Szerk.), *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón* (pp. 265-281). MTA RKK.
- Döbrönte, K. (2018). A közép-európai városok pozíciója a magas szintű üzleti szolgáltatók lokációs döntéseiben. *Területi Statisztika*, (58)2, 200-219. doi:10.15196/TS580204
- Enyedi, Gy. (1993). Társadalmi-területi egyenlőtlenségek és területi politika Magyarországon. In Enyedi Gy. (Szerk.), *Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon* (pp. 9-21). KJK.
- Enyedi, Gy. (1996). *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.
- Harcza, I. (2015). A területi fejlettség és egyenlőtlenségek lehetséges értelmezései - kritikai értékelés és kutatási eredmények II. *Statisztikai Szemle*, (93)6, 521-551. https://www.ksh.hu/statszemle_archive/2015/2015_06/2015_06_521.pdf
- Hrubi, L. (2000). A gazdasági térszerkezet változásai Magyarországon. In Horváth, Gy. & Rechnitzer, J. (Szerk.), *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón* (pp. 237-264). MTA RKK.
- Koltai, Z. (2014). *Sikeres és versenyképes városok, Piackutatás a magyar települések körében*. PTE FEEK.
- Koltai, Z. (2019a). Magyarországi gazdasági központok és mobilitási hajlandóság a telephelyi tényezők tükrében. *Földrajzi Közlemények*, (143)4, 324-338. doi:10.32643/fk.143.4.3
- Koltai, Z. (2019b). Területi versenyképesség, elmélet és magyar vállalati gyakorlat. *Közép-Európai Közlemények*, (12)3, 9-31. https://vikek.eu/wp-content/uploads/2020/01/vtordelt_KEK_46.pdf

- Koltai, Z. & Filó, Cs. (2021a). A hazai nagyvárosok sikerességének tényezői a vállalati vélemények tükrében. *Tér és Társadalom*, (35)1, 92-112. doi:10.17649/TET.35.1.3213
- Koltai, Z. & Filó, Cs. (2021b). A magyarországi városok telephelyi tényezőinek vállalati megítélése. *Területi Statisztika*, (61)1, 79-104. doi:10.15196/TS610104
- Kovács, Z. (2010). *Népesség- és településföldrajz*. ELTE Eötvös Kiadó.
- Kozma, G. (1998). A gazdasági élet szereplőinek térbeli preferenciái. *Falu Város Régió*, (5)9, 7-14.
- Kőszegfalvi, Gy. (2020). A magyarországi településrendszer strukturális változásának sajátos vonásai. *Területi Statisztika*, (60)1, 76-106. doi:10.15196/TS600107
- Lengyel, I. (2003). *Verseny és területi fejlődés: Térségek versenyképessége Magyarországon*. JATEPress.
- Lengyel, I. (2010). *Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák*. Akadémiai Kiadó.
- Lengyel, I., & Rechnitzer, J. (2000). A városok versenyképességéről. In Horváth, Gy. & Rechnitzer, J. (Szerk.), *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón* (pp. 130–152). MTA RKK.
- Lengyel, I., & Varga, A. (2018). A magyar gazdasági növekedés térbeli korlátai – helyzetkép és alapvető dilemmák. *Közgazdasági Szemle*, (65)5, 499-524. doi:10.18414/KSZ.2018.5.499
- Lukács, P. (2020). Az urbanizáció és a lakosság kulturális színvonalának összefüggései az alföldi városokban. *Területi Statisztika*, (60)1, 50-75. doi:10.15196/TS600106
- Molnár, Gy. (2008). A növekvő lélekszámú községek helyzete Baranya megyében. *Területi Statisztika*, (48)4, 417-430. https://www.ksh.hu/statszemle_archive/terstat/2008/2008_04/ts2008_04_04.pdf
- Nagy, E., & Nagy, G. (2008). A városok gazdasági potenciálja. *Falu Város Régió*, (15)3, 32-42.
- Nagy, G. (2010). A centrumok és erőterek változásai a világgazdaságban. In Mészáros R. (Szerk.), *A globális gazdaság földrajzi dimenziói* (pp. 172-198). Akadémiai Kiadó.
- Nemes Nagy, J. (1998). Vesztesek - nyertesek – stagnálók. A társadalmi-gazdasági változások regionális dimenziói. *Társadalmi Szemle*, (53)8-9, 5-18.
- Pénzes, J., Kis, J. P., Deák, A., & Apáti, N. (2018). Térségi sokszínűség és stabilitás: az iskolázottság települési szintű egyenlőtlenségeinek változása Magyarországon 1990–2011 között. *Területi Statisztika*, (58)6, 567-594. doi:10.15196/TS580602
- Pirisi, G., Kiss, B., & Máté, É. (2016). A kisvárosok szerepe a munkaerő-ingázásban. *Területi Statisztika*, (56)4, 415-437. doi:10.15196/TS560404
- Rechnitzer, J. (1998). *A privatizáció regionális összefüggései*. Kulturtrade.
- Rechnitzer, J. (2019). A hazai nagyvárosok gazdasági szerkezetének néhány sajátosságai. In Sebestyén Szép, T. & Nagy, Z. (Szerk.), *Ember - Tér - Idő: Tanulmányok Kocziszky György tiszteletére* (pp. 218-228). Bíbor Kiadó, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar.
- Szép, T. (2009). A nagyvárostérségi elégedettségek és a kulturális fogyasztás jellegzetességei. In Szirmai V. (Szerk.), *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői* (pp. 163-169). Dialóg Campus.
- Szirmai, V. & Váradi, Zs. (2009). A nagyvárostérségi társadalmak és a konfliktusok. In Szirmai, V. (Szerk.), *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői* (pp. 141-149). Dialóg Campus.